

Alina Danilowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

WIARYGODNOŚĆ KREDYTOWA ROLNIKÓW INDYWIDUALNYCH. ANALIZA KOMPARATYWNA NA TLE PRZEDSIĘBIORCÓW INDYWIDUALNYCH

*FARMERS' AND INDIVIDUAL ENTERPRENEURS' CREDITWORTHNESS
– COMPARATIVE ANALYSES*

Słowa kluczowe: banki spółdzielcze, banki komercyjne, przedsiębiorcy indywidualni, rolnicy, kredyt

Key words: cooperative banks, commercial banks, individual entrepreneurs, farmers, credit

Abstrakt. Celem opracowania była ocena wiarygodności kredytowej rolników jako grupy klientów banków na tle przedsiębiorców indywidualnych. Wiarygodność kredytową oceniano wysokością odsetka kredytów z utratą wartości w zadłużeniu badanych podmiotów gospodarczych. Z przeprowadzonej analizy wynika, że wiarygodność rolników indywidualnych jako grupy klientów banków była zdecydowanie wyższa od wiarygodności przedsiębiorców indywidualnych. Jest kilka przyczyn tego zjawiska. Po pierwsze ważny jest fakt, że podstawą egzystencji gospodarstwa domowego rolnika jest gospodarstwo rolne i w związku z tym rolnik stara się nie dopuścić do jego bankructwa nawet kosztem znacznego ograniczenia konsumpcji. Po drugie, pozytywny wpływ ma wsparcie dochodowe gospodarstw rolnych w ramach WPR, po trzecie dyscyplinującą rolę w spłacie kredytów preferencyjnych odgrywają dodatkowe restrykcje przewidziane dla niesolidnych dłużników.

Wstęp

W gospodarce rynkowej finansowanie zewnętrzne podmiotów gospodarczych jest bardzo ważnym czynnikiem ich bieżącej działalności i rozwoju. Podstawowym źródłem zewnętrznych środków finansowych dla małych i średnich przedsiębiorstw oraz gospodarstw rolnych są banki. Jednak pozyskiwanie środków wiąże się z przekonaniem ich dysponentów (banków), że w określonym czasie i na określonych warunkach zostaną one zwrócone wraz z wynagrodzeniem.

Celem opracowania była ocena wiarygodności kredytowej rolników jako grupy klientów banków na tle przedsiębiorców indywidualnych. Wybór tej grupy był podyktowany podobieństwem wielu aspektów prowadzenia działalności gospodarczej, takich jak skala działania, odpowiedzialność własnym majątkiem za zaciągnięte zobowiązania oraz łączenie dochodów z różnych źródeł przy finansowaniu wydatków związanych z działalnością gospodarczą i konsumpcją.

Materiały źródłowe i metoda badań

Okres badawczy obejmował lata 2010-2012. Podstawowe dane empiryczne pochodziły z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). Dodatkowo wykorzystano wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w latach 2008 i 2009 w bankach spółdzielczych w ramach projektu badawczego nt. *Determinanty podejmowania decyzji dotyczących udzielania kredytów rolniczych w bankach spółdzielczych*. Ankietę skierowano do wszystkich banków. Odpowiedź uzyskano z 28% banków spółdzielczych.

Za zmienną reprezentującą wiarygodność kredytową przyjęto udział należności kredytowych z rozpoznąną utratą wartości¹ w zadłużeniu. Za przyjęciem takiego rozwiązania przemawiało to,

¹ Strata z tytułu utraty wartości została poniesiona, gdy spełnione zostały dwa warunki: 1) istnieją obiektywne dowody utraty wartości wynikające z jednego lub więcej zdarzeń, mających miejsce po początkowym ujęciu bilansowej ekspozycji kredytowej w księgach rachunkowych, 2) zdarzenie/a powodujące stratę ma wpływ na oczekiwane przyszłe przepływy pieniężne [Rekomendacja R... 2006], kategoria ta nie jest synonimem kredytów z opóźnieniem w spłacie.

że zobowiązania z rozpoznaną utratą wartości są urzeczywistnieniem się ryzyka niewywiązania się dłużnika z przyjętych zobowiązań. W opracowaniu na określenie takich zobowiązań zastosowano termin „należności zagrożone”. W analizie zastosowano metodę opisową i porównawczą.

Zdolność kredytowa a wiarygodność kredytowa (ekonomiczna) – aspekty teoretyczne

Zdolność kredytowa jest definiowana przez prawo bankowe (art. 70) jako zdolność do spłaty zaciągniętego kredytu wraz z odsetkami w terminach określonych w umowie [Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz.U. 2012, poz. 1376. z późn. zm.]. W literaturze przedmiotu podnosi się problem interpretacji tego pojęcia w praktyce wskazując, że można je rozpatrywać od strony formalno-prawnej lub pod względem ekonomicznym. W pierwszym przypadku określa się taką zdolność jako wiarygodność prawną i bierze się pod uwagę zdolność klientów do podejmowania czynności prawnych, natomiast w drugim jako wiarygodność ekonomiczną, która zawiera aspekt personalny i ekonomiczny [Jaworski, Zawadzka 2002, Galbarczyk, Świdarska 2011]. Te dwa aspekty pozwalają spojrzeć na wiarygodność ekonomiczną kredytobiorcy jako na jego chęć i zdolność do spłaty zaciągniętych zobowiązań. Na szczególnie podkreślenie zasługuje właśnie postawa/zachowanie kredytobiorcy przed zawarciem umowy i w okresie jej trwania, gdyż posiadanie zdolności finansowej (ekonomicznej) do wywiązania się ze zobowiązań nie oznacza automatycznie ich realizacji w praktyce. Potrzebę uwzględniania w praktyce i teorii finansów ludzkich emocji, które są ważną częścią aspektu personalnego sygnalizują autorzy książki pt. *Basel III Credit Rating System* [Izzi i in. 2012].

W artykule przedmiotem analizy była wiarygodność ekonomiczna. Problem i potrzeba oceny wiarygodności kredytowej klientów, szczególnie aspektu personalnego, wynika z występowania zjawiska asymetrii informacyjnej, która jest określana jako jedna z niedoskonałości rynku. Wieloaspektowa analiza problemu asymetrii informacyjnej na rynku kredytów była przeprowadzona przez Freixasa i Rocheta [2007]. Rynek kredytowy jest wręcz podręcznikowym przykładem występowania problemu asymetrii informacyjnej, która polega na tym, że jedna strona transakcji ma mniejszy zasób istotnych dla zawarcia transakcji informacji niż druga strona. W przypadku rynku kredytów zakłada się, że stroną lepiej poinformowaną jest podmiot ubiegający się o kredyt, gdyż tylko on ma pełną wiedzę o swojej sytuacji finansowej, prawdziwym celu wydatkowania pozyskiwanych środków i chęci zwrotu pożyczonych środków.

Problem asymetrii informacyjnej jest rozpatrywany w dwóch fazach kontraktu: przed jego zawarciem (*ex ante*) i po jego zawarciu (*ex post*). W fazie *ex ante* ma miejsce problem negatywnej selekcji, który wynika z większej aktywności podmiotów o gorszej charakterystyce w ubieganiu się o kredyt, natomiast w fazie *ex post* występuje problem ryzyka moralnego polegający na tym, że fakt zawarcia transakcji zwiększa prawdopodobieństwo negatywnych zachowań kredytobiorcy w formie podejmowania bardziej ryzykownych przedsięwzięć lub zmiany zachowań.

Asymetria informacyjna jest problemem w działalności gospodarczej, dlatego że podmioty gospodarcze mające przewagę informacyjną dotyczącą różnych zmiennych ekonomicznych mogą (ale nie muszą) wykorzystywać je dla własnych korzyści kosztem podmiotów niemających takich informacji. Ważnym skutkiem występowania asymetrii informacyjnej na rynku kredytowym jest wzrost kosztów transakcyjnych, gdyż kredytobiorcy wykorzystujący swoją przewagę informacyjną, kosztem kredytodawcy generują negatywne efekty zewnętrzne dla potencjalnych kredytobiorców w formie podejrzliwości kredytodawców/banków, co do zamiarów i uczciwości klientów. W rezultacie pojawia się konieczność objęcia wszystkich klientów procedurą oceny wiarygodności kredytowej. Ocena taka pociąga za sobą koszty transakcyjne zarówno dla kredytobiorców, jak i kredytodawców, z tym że banki mają możliwość przerzucenia ich w formie różnych opłat dodatkowych na klientów.

Do oceny wiarygodności kredytowej potencjalnych kredytobiorców banki wypracowują swoje własne metody, odmienne dla różnych grup kredytobiorców np. gospodarstw domowych zaciągających kredyty konsumpcyjne lub przedsiębiorstw (małych, średnich, dużych) ubiegających się

o kredyty związane z działalnością gospodarczą (obrotowe i inwestycyjne). W przypadku osób fizycznych jest to ocena scoringowa (punktowa), a przypadku dużych przedsiębiorstw metody oparte są o zasadę 5C².

Według *Basel III Credit Rating Systems* [Izzi i in. 2012] poświęconej modelom oceny kredytowej wynikających z założeń Bazylei III, gospodarstwa rolników traktowane są jako subsektor sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Do oceny ratingowej gospodarstw rolnych proponuje się zastosowanie metody jakościowej, która brałaby pod uwagę takie aspekty gospodarstwa rolnego, jak: pozycja konkurencyjna (cykl życia gospodarstwa i perspektywy wzrostu, zawarte umowy na zakup środków produkcji i sprzedaż produktów, jakość produktu, korzystanie z subsydiów, limity produkcji), charakterystyka prowadzonej działalności/portfolio kredytowe (geograficzna koncentracja sprzedaży, istnienie procedur zarządzania i monitorowania ryzyka kredytowego lub aktywności handlowej), zarządzanie (liczba lat działania zarządzającego gospodarstwem na rynku, reputacja, etyka, stosunek farmera do środowiska, bezpieczeństwa), relacje z bankami (opinia dotycząca zaufania do klienta).

Wiarygodność kredytowa rolników w świetle danych empirycznych – wyniki i dyskusja

W latach 2010-2012 należności zagrożone zarówno rolników indywidualnych oraz przedsiębiorstw rosły w znacznym, bo dwucyfrowym tempie (tab. 1). Jednak zdecydowanie gorsza sytuacja dotyczyła przedsiębiorstw indywidualnych, dla których w 2011 roku odnotowano wzrost wartości bezwzględnej należności zagrożonych aż o 34%, podczas gdy dla grupy rolników był to wzrost tylko o 10%. Jednak z uwagi na przyrost zadłużenia z okresu na okres bardziej właściwym do analizy wskaźnikiem są wartości względne, w tym przypadku udział należności ze stwierdzoną utratą wartości w ogóle należności. Analiza poziomu tego wskaźnika wskazuje na dobrą jakość kredytów udzielonych rolnikom i znacznie gorszą przedsiębiorcom indywidualnym. Odsetek należności zagrożonych w przypadku kredytów zaciąganych przez przedsiębiorców indywidualnych był w 2010 roku ponadtrzykrotnie wyższy niż dla rolników indywidualnych, a w dwóch kolejnych latach ta rozpiętość jeszcze wzrosła. Jakość należności od rolników pogorszyła się w 2012 roku w stosunku do 2010 roku nieznacznie. W przeciwieństwie do rolników, jakość należności od przedsiębiorców indywidualnych nie dość że była względnie niska, to dodatkowo w badanym okresie znacznie się pogorszyła, gdyż odsetek kredytów zagrożonych wzrósł aż o 3,6 p.p., czyli o więcej niż wynosił udział należności zagrożonych od rolników indywidualnych.

Taka skala różnic wskazuje, że rolnicy indywidualni są bardziej wiarygodnymi klientami banków w porównaniu z przedsiębiorcami indywidualnymi. Przeprowadzone badania ankietowe potwierdzają ten wniosek. 90,2% przesów ankietowanych banków spółdzielczych uważało, że rolnicy indywidualni są bardziej wiarygodnymi klientami od przedsiębiorców indywidualnych.

Tabela 1. Wielkość i dynamika kredytów z utratą wartości w bankach według grup kredytobiorców
Table 1. Value and dynamics of impaired credits by groups of creditors

Rok/ Year	Rolnicy indywidualni/ <i>Farmers</i>			Przedsiębiorcy indywidualni/ <i>Individual entrepreneurs</i>		
	wielkość [mln zł]/ value [mln PLN]	rok poprzedni/ previous year =100	należności zagrożone/ należności ogółem/ impaired credit/ credits [%]	wielkość [mln zł]/ value [mln PLN]	rok poprzedni/ previous year =100	należności zagrożone/ należności ogółem/ impaired credit/credits [%]
2010	628,1	-	3,18	4 007,2	-	9,97
2011	694,0	110,5	3,17	5 379,6	134,2	11,75
2012	786,2	113,3	3,33	6 578,4	122,3	13,59

Źródło: obliczenia własne na podstawie [Monitoring banków... 2013]

Source: own calculation based on [Monitoring banków... 2013]

² Charakter (osobowość kredytobiorcy), capacity (zdolności zarządcze), collateral (zabezpieczenie), capital (kapitał własny), conditions (sytuacja finansowa) [Heffernan 2007].

Warto jednak nadmienić, że przedsiębiorcy indywidualni wypadają znacznie lepiej niż małe i średnie przedsiębiorstwa, dla których badany wskaźnik kształtował się na poziomie około 20%, natomiast gorzej od dużych przedsiębiorstw³ [Monitoring banków... 2013].

Dla oceny różnych aspektów takiej różnicy dokonano szczegółowej analizy biorąc po uwagę różne rodzaje kredytów według kryterium ich źródła – banki spółdzielcze i banki komercyjne, oraz celu zaciągnięcia kredytu – kredyty inwestycyjne i obrotowe, kredyty komercyjne i preferencyjne.

Istotnym źródłem kredytu dla rolników indywidualnych są banki spółdzielcze, chociaż ich znaczenie w kredytowaniu rolników stopniowo maleje. O ile w latach 2006-2009 udział banków spółdzielczych w zadłużeniu rolników indywidualnych był stabilny i wynosił prawie 67%, o tyle od 2010 roku obserwuje się jego wyraźny spadek i w 2012 roku wskaźnik ten wynosił 62,1%. Dla przedsiębiorstw indywidualnych banki spółdzielcze są mniej znaczącym źródłem kredytu w porównaniu z bankami komercyjnymi. Ich udział w zadłużeniu bankowym przedsiębiorców indywidualnych wynosił w 2005 roku 18%, w następnych latach do 2008 roku malał, a od 2009 roku zaczął wzrastać i w 2012 roku osiągnął poziom 16,3% [Monitoring banków... 2010, 2012, 2013].

Z analizy danych w tabeli 2 wynika, że odsetek kredytów zagrożonych obu grup kredytobiorców był zdecydowanie niższy w bankach spółdzielczych niż w bankach komercyjnych. Różnice w przypadku rolników indywidualnych były aż czterokrotne, podczas gdy dla grupy przedsiębiorców ponaddwukrotne. Cechą charakterystyczną jest pogłębianie się zróżnicowania na niekorzyść banków komercyjnych.

Można przypuszczać, że istnieje kilka przyczyn takiego zróżnicowania. Przy założeniu, że o kredyty aplikują w obu grupach banków kredytobiorcy o jednakowej charakterystyce nasuwa się wniosek o większej zawodności procedury określania wiarygodności kredytowej klientów w bankach komercyjnych. Banki te stosują z reguły bardziej skomplikowane i sformalizowane procedury badania wiarygodności kredytowej, w których sylwetka kredytobiorcy jest sprowadzona do zestawu cech, a urzędnik bankowy w zasadzie wprowadza tylko informacje do systemu. W bankach spółdzielczych dystans do klienta jest mniejszy i możliwe jest zindywidualizowane podejście, co skutkuje bardziej prawidłową oceną klienta [Daniłowska 2013]. Powstaje pytanie, czy w dobie ograniczania kosztów i opierania się na technologiach informacyjnych i funkcjonowaniu w anonimowym środowisku, głównie miejskim, banki komercyjne mogą stosować inną strategię, a jeżeli tak, to w jakim stopniu.

Tabela 2 Jakość kredytów rolników i przedsiębiorców indywidualnych według banków
Table 2. Quality of farmers' and individual entrepreneurs' credits by banks

Rok/ Year	Rolnicy indywidualni/Farmers		Przedsiębiorcy indywidualni/Individual entrepreneurs	
	należności zagrożone/należności ogółem/Impaired credits/credits [%]			
	BS	BK	BS	BK
2010	1,8	5,7	7,3	10,5
2011	1,9	5,4	7,5	12,5
2012	2,0	5,5	8,6	14,6

Źródło: jak w tab. 1.

Source: see tab. 1

Przy uchyleniu założenia o homogeniczności klientów nasuwa się wniosek, że do banków komercyjnych zgłaszają się klienci o „gorszej charakterystyce”, którzy potrafią pomyślnie przejść procedury kredytowe lub klienci zaciągający kredyt na bardziej ryzykowne przedsięwzięcia.

W związku z szerokim wykorzystywaniem w polityce rolnej kredytów preferencyjnych (pomoc krajowa) i dotacji (w ramach WPR) pojawia się pytanie o ich wpływ na wiarygodność kredytową rolników. Udział kredytów preferencyjnych w zadłużeniu rolników w 2010 roku wynosił 71,3% i chociaż w 2012 roku zmalał do poziomu 62%, to i tak pozostawał znaczny. Wsparcie w ramach WPR ma formę dopłat bezpośrednich, które są systematycznym wsparciem dochodów rolników

³ MSP: 2010 r. – 18,4%, 2011 r. – 19,5%, 2012 r. – 21,6%; duże przedsiębiorstwa: 2010 r. – 8,7%, 2011 r. – 7,8%, 2012 r. – 10,5%.

Tabela 3. Jakość kredytów rolników i przedsiębiorców indywidualnych według rodzaju kredytu

Table 3. Credit quality by groups of creditors and kind of credit

Rok/ Year	Rolnicy indywidualni/ <i>Farmers</i>			Przedsiębiorcy indywidualni/ <i>Individual entrepreneurs</i>	
	należności/ <i>receivables</i> [%]				
	zagrożone kredyty bieżące/kredyty bieżące/ <i>impaired operating credits/operating credits</i>	zagrożone kredyty inwestycyjne/kredyty inwestycyjne/ <i>impaired investment credits/investment credits</i>	zagrożone kredyty preferencyjne/kredyty preferencyjne/ <i>impaired preferential credits/preferential credits</i>	zagrożone kredyty obrotowe/kredyty obrotowe/ <i>impaired operating credits/operating credits</i>	zagrożone kredyty inwestycyjne/kredyty inwestycyjne/ <i>impaired investment credits/investment credits</i>
2010	3,6	2,8	2,4	10,6	8,4
2011	3,6	2,9	2,5	12,1	10,8
2012	3,8	2,9	2,7	13,8	13,7

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab.1

jak i znacznych dotacji do inwestycji. Według Poczty [2012], objęcie polskiego rolnictwa WPR doprowadziło do zdecydowanego wzrostu dochodów sektora rolnego. W latach 2009 i 2010 udział w dochodach rolników dotacji z tytułu uczestnictwa w WPR wynosił ponad 60% [Poczta 2012].

Z analizy danych w tabeli 3 wynika, że odsetek kredytów z rozpoznaną utratą wartości był wyraźnie niższy dla kredytów inwestycyjnych niż bieżących w obu badanych grupach klientów. W grupie rolników indywidualnych wskaźnik ten dla kredytów inwestycyjnych był bardzo niski, co można wiązać zarówno z preferencyjnym kredytowaniem, jak i dotacjami do inwestycji, chociaż niewątpliwie dopłaty bezpośrednie miały też pozytywny wpływ na jakość kredytów bieżących. W grupie rolników indywidualnych wartości przyjętego wskaźnika pozwoliły na stwierdzenie, że jakość kredytów preferencyjnych (kredytów inwestycyjnych) była wyższa niż kredytów inwestycyjnych komercyjnych. W przypadku tych kredytów dodatkowym bodźcem do solidnego wywiązywania się ze spłaty kredytu były dodatkowe sankcje w stosunku do komercyjnego kredytu, takie jak np. utrata dopłat do oprocentowania.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wynika, że wiarygodność rolników indywidualnych jako grupy klientów banków jest zdecydowanie wyższa od wiarygodności przedsiębiorców indywidualnych oraz innych grup kredytobiorców, takich jak małe, średnie czy duże przedsiębiorstwa. Można przypuszczać, że wynika to z wielu nakładających się przyczyn takich jak:

- specyfika gospodarstwa rolnego polegająca na bardzo silnym związku podstaw bytowych gospodarstwa domowego rolnika z sytuacją i losem gospodarstwa i wynikającym z tego przymusem wywiązywania się ze zobowiązań nawet kosztem ograniczenia konsumpcji;
- negatywne sankcje stymulujące terminowe wywiązywanie się rolników z obsługi kredytów preferencyjnych, które są źródłem znacznej części zadłużenia;
- systematyczny, niepowiązany z sytuacją rynkową ani produkcyjną dopływ środków finansowych do gospodarstw rolnych w formie dopłat bezpośrednich i okazjonalny związany z subsydiowaniem projektów inwestycyjnych.

Na marginesie głównego wątku analizy na podkreślenie zasługuje też fakt, że w bankach spółdzielczych odsetek kredytów z utratą wartości, zarówno w przypadku rolników, jak i przedsiębiorców indywidualnych, jest znacznie niższy niż w bankach komercyjnych, co pozytywnie świadczy o metodach oceny wiarygodności kredytowej przez te banki.

Literatura

- Daniłowska A. 2013: *Asymetria informacji na rynku kredytów rolniczych w Polsce-formy, skutki i skala*, [w:] *Nauki ekonomiczno-rolnicze w kontekście zmieniających się potrzeb gospodarki*, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Freixas X., Rochet J.C. 2007: *Mikroekonomia bankowa*, CeDeWu, Warszawa.
- Galbarczyk T., Świdarska J. 2011: *Bank komercyjny w Polsce*, Difin, Warszawa.
- Heffernan S. 2007: *Nowoczesna bankowość*, PWN, Warszawa.
- Izzi L., Orricchio G., Vitale L. 2012: *Basel III Credit Rating Systems*, Palgrave Macmillan.
- Jaworski W., Zawadzka Z. 2002: *Bankowość podręcznik akademicki*. Poltext, Warszawa.
- Monitoring banków w 2005-2010, 2011, 2012 r. 2011, 2022, 2013*: GUS, Warszawa.
- Poczta W. 2012: *Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych*, [w:] *Raport o stanie wsi. Polska wieś 2012*, Wyd. Nauk. SCHOLAR, Warszawa.
- Rekomendacja R dotycząca zasad identyfikacji bilansowych ekspozycji kredytowych, które utraciły wartość, wyznaczania: odpisów aktualizujących z tytułu utraty wartości bilansowych ekspozycji kredytowych oraz rezerw na pozabilansowe ekspozycje kredytowe*. 2006: Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe*, Dz.U. 2012, poz. 1376. z późn. zm.

Summary

The aim of the paper is to evaluate the creditworthiness of farmers as a group of credit takers in comparison to a group of individual entrepreneurs. As a proxy of creditworthiness, the share of impaired credits in total debt was taken. The analyses showed that farmers' creditworthiness is much higher than individual entrepreneurs. This phenomenon stems from the fact that the farm is an economic base for the existence of farmer's household and the farmer generally does his best to repay debt even at cost of consumption. The regular income subsidies under the CAP are the other reason. Moreover, the additional sanctions connected to repayment of the preferential credits discipline farmers who taken such credits.

Adres do korespondencji
dr hab. Alina Daniłowska prof. nadz. SGGW
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
tel (22) 593 40 39
e-mail: alina_danilowska@sggw.pl